

CONSIDERAȚII PRIVIND ARHITECTURA CASEI ZÁPOLYA DIN SEBEȘ

Centrul istoric al orașului Sebeș reprezintă un ansamblu de arhitectură important în peisajul urban al Transilvaniei. În cadrul lui s-au păstrat importante vestigii ale urbanismului medieval cum ar fi dispoziții planimetrice, ca parcelarea și vechea rețea stradală, sau construcții ca: biserica parohială, capela cimiterială, biserica fostei mănăstiri dominicane, fragmente din fortificația bisericii parohiale și fortificația perimetrală a orașului. La aceste monumente s-au conservat, relativ bine, elementele de planimetrie, volumetrie și decorative caracteristice momentului stilistic în care au fost construite.

Arhitectura civilă a avut o evoluție mai frământată și, ca o consecință, puține clădiri dintre cele executate în evul mediu s-au păstrat până în prezent. Aceste construcții au suferit numeroase transformări, la început, tendința generală fiind cea de înlocuire treptată a fondului construit din lemn cu edificii realizate din materiale durabile ca piatra sau cărămida. Mai târziu acestea au suferit numeroase refaceri cauzate uneori de evenimente violente (incendii, cutremure etc.) sau de dorința proprietarilor de a le adapta unor noi necesități sau gusturi. Construcțiile civile din Sebeș, păstrate până în prezent, se prezintă sub forma unor edificii relativ modeste ca dimensiuni și manieră de execuție, și în cadrul lor s-au conservat puține elemente de detaliu care să permită realizarea unor încadrări stilistice certe.

Între acestea, mai multe construcții rețin atenția, prin proporțiile mai însemnate și particularitățile lor stilistice. Una dintre ele este clădirea care în prezent adăpostește Muzeul Municipal “Ioan Raica”, cunoscută sub numele de *Casa Zápolya* sau *Könighaus*. Ea este situată în cadrul frontului stradal care delimitează la nord Piața Mare a orașului, în colțul de nord-est al acesteia (fig. 1).

Clădirea, a cărei datare în secolul al XV-lea, a fost în general acceptată, a servit de-a lungul timpului ca spațiu de găzduire a reprezentanților puterii, când aceștia se aflau în trecere la Sebeș, și tot aici s-au desfășurat ocazional lucrările dietei Transilvaniei¹. Este cunoscut că una din prevederile Diplomei andree ne obligă pe sași să asigure cazarea regelui sau a voievodului la trecerea prin localitățile locuite de ei² și, probabil, imobilul a avut la un moment dat și această destinație.

În această clădire s-au petrecut mai multe evenimente importante din istoria Transilvaniei: în 21 iulie 1540, aici a murit Ioan Zápolya, voievod al Transilvaniei și rege al Ungariei, care, bolnav fiind, ascultând sfaturile medicilor, și-a stabilit în Sebeș reședința. Tot aici s-au ținut lucrările mai multor diete, între care o amintim pe cea din 1556 unde, între altele, s-a hotărât aducerea ca principe al Transilvaniei a lui Ioan Sigismund, fiul lui Ioan Zápolya, născut cu câteva zile înaintea morții tatălui său. O altă dietă întrunită aici este cea din 1659, când s-a adoptat primul blazon al Transilvaniei³. În anii 1732, 1736 și 1790, aici a fost sediul Guberniului Transilvaniei⁴. În secolul al XIX-lea, clădirea era deja proprietatea unor particulari, în anul 1940 a fost cumpărată de către Consistoriul Bisericii Evanghelice C. A., iar în anul 1947 a fost naționalizată.

La aspectul actual al clădirii își aduc contribuția elemente de volumetrie și decorative caracteristice stilurilor gotic și Renaștere⁵. Privit în ansamblu, monumentul se prezintă sub forma unui edificiu cu demisol, parter boltit și etaj tăvănit, cu plan dreptunghiular, având latura lungă dispusă pe direcția nord – sud.

Accesul în clădire se realizează printr-o poartă carosabilă, deschisă în fațada de sud (fig. 2), ce precede un gang, care separă clădirea în două aripi, la nivelul parterului.

Nucleul inițial al clădirii era alcătuit, probabil, din două mici clădiri cu plan dreptunghiular, aflate la mică distanță una de cealaltă. Cu timpul parcelele corespunzătoare fiecăreia dintre ele s-au unit⁶, iar locul clădirilor inițiale a fost luat de o clădire cu dimensiuni mai mari cu plan aproape pătrat.

Părțile cele mai vechi ale clădirii se pare că sunt cele situate în partea de nord, la nivelul demisolurilor și, probabil, în dispunerea lor, respectau aliniamentul unui front stradal mai vechi. Această primă fază a construcției este însă foarte puțin documentată și de ea este posibil să țină

¹ Radu Heitel, *Monumentele medievale din Sebeș – Alba*, București, 1964, p. 33.

² Thomas Nägler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, 1992, p. 146.

³ Radu Heitel, *op. cit.*, p. 34.

⁴ Gheorghe Maniu, Nicolae Dănilă, Nicolae-Marcel Simina, *Sebeșul de altădată. (Mühlbach von Einst)*, Sebeș, 2002, p. 9.

⁵ Victor Roth, *Zur Problematik der siebenbürgisch – deutschen Kunstgeschichte*, Hermannstadt, 1931, p. 14.

⁶ Călin Anghel, *Centrul istoric al orașului Sebeș: arhitectura civilă*, în *Patrimonium Apulense*, I, 2001, p. 192.

pavimentul de cărămidă situat la 20 cm sub nivelul actual de călcare, identificat în anul 1962 de Radu Heitel, care a executat două sondaje arheologice cu ocazia lucrărilor de restaurare care au început în acel an⁷.

Secțiunile au fost deschise, una în demisolul aripii de vest, într-o mică încăpere despre care tradiția spune că ar fi servit drept închisoare (fig. 3), și cealaltă la baza ancadramentului de piatră al ușii prin care se realizează accesul în ultima încăpere a demisolului, spre nord (fig. 4).

Din jurnalul de restaurare păstrat în arhiva muzeului din Sebeș, în care directorul de atunci, Ioan Raica, a notat o serie de observații utile, aflăm că pavimentul respectiv prezenta urme de folosire, cărămizile, date cu var pe partea superioară, erau destul de uzate. În zona centrală a „închisorii” au fost surprinse urmele unor piloni de lemn care au folosit probabil la ridicarea bolții semicilindrice cu penetrații de mai târziu, și care au străpuns pavimentul. Sub paviment au fost descoperite fragmente de obiecte ceramice (vase, cahle) și de sticlărie⁸.

La adâncimea de 40 cm a fost identificat un paviment mai vechi realizat din argilă galbenă, iar la 80 cm adâncime, în aceeași încăpere, lângă peretele sudic, a fost descoperită o vatră simplă de foc (fig. 5)⁹.

De vechea clădire este posibil să fi ținut două încăperi de mici dimensiuni care, în prezent, formează mezaninul construcției. Ele făceau parte, probabil, din etajul vechii construcții și comunicau cu demisolul printr-o scară de lemn, ale cărei urme sunt încă vizibile (fig. 6)¹⁰.

În a doua jumătate a secolului al XV-lea, clădirea, construită din piatră de râu și piatră de carieră, avea un plan aproape pătrat. Pe latura de nord a corpului de est, la nivelul demisolului, se poate observa existența unei deschideri de ușă, încheiată în partea superioară în arc frânt. În apropiere, dar pe latura de est, corespunzând parterului, există o deschidere de ușă, în prezent înzidită, care se încheie și ea în partea superioară în arc frânt.

S-a conservat și o parte a fațadei de sud datând de la sfârșitul secolului al XV-lea - începutul secolului al XVI-lea, ce respecta aliniamentul unui vechi front stradal care, parțial, se păstrează și în prezent. Fațada în discuție este vizibilă într-o încăpere, adosată mai târziu construcției, și în cadrul ei s-au conservat o fereastră, o ușă și un portal. Deschiderea de fereastră (fig. 7), ușor arcuită în partea superioară, are un ancadrament de piatră cu muchiile teșite spre interior sub un unghi de 45°, profil specific goticului târziu. Golul de fereastră este divizat cu ajutorul unui menou de piatră, cu un profil alcătuit din două scotii dispuse de o parte și de alta a unui listel și o bază pătrată. Atât în ancadramentul ferestrei cât și în menou se observă urmele unui grilaj metalic, semn că fereastra a fost folosită în epocă.

La 2, 20 m de fereastră, spre est, există o deschidere de ușă, al cărei ancadrament de piatră, având forma unui dreptunghi, amintește sau anunță formele Renașterii. Montanții ancadramentului, afectați într-o mare măsură de restaurarea din 1962 – 1964, și lintelul poartă un profil care amintește mai degrabă de gotic decât de Renaștere (fig. 8). Se pare că avem de-a face cu un arhaism gotic preluat în registrul de elemente de profilatură din Renașterea timpurie¹¹.

Un alt element de arhitectură care făcea parte din această fațadă a clădirii este vechiul portal al accesului carosabil, vizibil în gang la aproximativ 3 m de actuala poartă de acces. Pe doi montanți, afectați și ei de restaurarea din anii '60, se desfășoară un arc semicircular, alcătuit din 10 bolțari, cu arhivolta decorată cu un profil care amintește încă de gotic (fig. 9).

Pe bolțarul cheie de arc se păstrează, în stare fragmentară, un blazon, pe suprafața căruia se distinge o stea cu cinci colțuri (fig. 10). Referitor la acest blazon, Jakó Sigismund, consideră că ar putea aparține lui Szentgyörgy János sau lui Szentgyörgy Péter, ambii voievozi ai Transilvaniei, primul în anii 1465 – 1467, iar al doilea în 1499 – 1510. Dar nu exclude posibilitatea de a fi existat și o familie de patricieni locali, care să fi avut o astfel de stemă¹². Gustav Gündisch și Theobald Streitfeld, analizând informații mai vechi, datând de la sfârșitul secolului al XIX-lea, preluate de la Ferdinand Baumann și dintr-un text anonim despre monumentele din Sebeș, nu exclud posibilitatea ca blazonul

⁷ Arhiva Muzeului Municipal “Ioan Raica” Sebeș (AMMIRS), *Dosar Corespondență 1962*, nr. inv. 2620, f. 357.

⁸ *Ibidem*, f. 458.

⁹ *Ibidem*, f. 459.

¹⁰ Ioan Raica, *Sebeșul*, Cluj-Napoca, 2002, p. 78.

¹¹ Gh. Sebestyén, V. Sebestyén, *Arhitectura Renașterii în Transilvania*, București, 1963, p. 62.

¹² AMMIRS, *Corespondența oficială pe anul 1961*, nr. inv. 2619, f. 347 și 349.

să fi aparținut unui jude regal al Sebeșului, Johannes Sachs, sau unui alt membru al familiei acestuia¹³. Blazonul este asemănător cu un alt semn heraldic păstrat pe o cheie de boltă din colaterala sudică a bisericii parohiale, despre care se crede că a aparținut unui membru al familiei Sachs.

Un indiciu invocat în argumentarea ipotezei referitoare la identitatea proprietarului blazonului în discuție este denumirea străzii care trecea din Piața Mare, pe lângă Casa Zápolya, până la poarta de nord a orașului și care, până în anul 1918, s-a numit „Sachsgasse” (strada Sasch). De asemenea există indicii că frații Johannes și Georg Zaz (cum erau amintiți în documentele vremii) au sprijinit material lucrările de refacere a corpului bazilical al bisericii parohiale, după anul 1450¹⁴. Însă, până în prezent, nu s-a reușit identificarea blazonului lui Johann Zaz sau a altui membru al familiei acestuia.

Vechea fațadă se prelungea, închizând în partea de sud aripa de est a clădirii, însă la o refacere ulterioară, soldată cu amplificarea camerei de la stradă, a fost demolată, și nu există informații referitoare la ea.

Pe fațada de vest a clădirii, la nivelul mezaninului, s-a păstrat un ancadrament de piatră a cărui deschidere marchează un gol de fereastră. Ancadramentul în discuție, de mari dimensiuni, are forma unui dreptunghi și este asemănător ca dimensiuni cu ancadramentul de ușă situat pe fațada sudică. Dimensiunile lui – 1, 8m x 70 cm - și rezolvările ulterioare, legate de amplasarea sa aici, ne determină să credem că el a fost montat în această poziție mai târziu după ce inițial a fost proiectat ca ancadrament de ușă. Din acest motiv, probabil, în partea superioară, aproximativ o treime din deschiderea sa, a fost înzidită. Forma dreptunghiulară a ancadramentului indică influența Renașterii, dar, privind profilatura montanților, observăm persistența formelor caracteristice goticului (fig. 11).

Un alt element de arhitectură caracteristic Renașterii este bolta semicilindrică cu penetrații¹⁵, pe care o întâlnim, ca soluție de acoperire a camerelor parterului, în două ipostaze: cu console și fără console.

Referindu-ne la acoperirea camerelor parterului și demisolului, observăm o oarecare lipsă de unitate în ceea ce privește soluțiile adoptate. Prima încăpere din spatele fațadei descrise mai sus este acoperită cu o boltă în plin cintru. Aceeași soluție, cu bolți în leagăn, a fost adoptată și pentru acoperirea celor trei încăperi ale demisolului. Bolțile se descarcă pe zidurile masive, cu grosimi variabile și traiect neîngrijit.

În exterior, pe fațada de vest, există trei contraforturi, dintre care două s-au păstrat în întregime, iar unul a fost parțial demolat. Acestea, se pare că nu au fost proiectate pentru a conlucra cu bolta camerei din spatele fațadei sudice, ci, mai degrabă, au fost executate după etajarea clădirii, sau la o refacere mai recentă, din dorința de a asigura o mai bună stabilitate construcției. Este important de menționat faptul că nașterea bolții este situată undeva în partea de mijloc a contrafortului. La aproximativ 2,5 m, spre sud se află un alt contrafort – cel parțial demolat – care sprijinea zidul de cărămidă al unui nou corp de clădire, adosat fostei fațade de sud. Un alt contrafort este situat mai spre nord, în dreptul încăperii prin care se realiza accesul în demisol. Pe aceeași fațadă, mai spre nord, există încă trei contraforturi ridicate la restaurarea din 1962–1964.

Întorcându-ne la soluțiile de acoperire ale încăperilor parterului, observăm că încăperea prin care se realizează accesul în demisol, este singura din corpul de vest care a fost înzestrată cu o boltă semicilindrică cu mici penetrații ale căror picioare se sprijină pe console simple de piatră (fig. 12). Dispunerea ei diferă de a celor semicilindrice, respectând forma și orientarea spațiului pe care îl acoperă, fiind așezată perpendicular pe axul longitudinal al acestora.

În interiorul demisolului, între micul tunel de acces și ultima încăpere dispusă spre nord, există un ancadrament de piatră (fig. 13), cu deschidere semicirculară în partea superioară, cu muchia teșită și terminată pieziș spre bază, element care poate fi atribuit goticului târziu sau Renașterii timpurii.

În corpul de est al clădirii și în gangul carosabil situația este însă diferită; spațiile de aici sunt acoperite cu bolți semicilindrice cu penetrații, cu picioarele sprijinite pe console masive de piatră. Și aici, bolțile sunt dispuse ținându-se cont de forma și orientarea camerelor. Zidurile au grosimi variabile, similare celor din corpul de vest. Bolțile care acoperă gangul și încăperile dispuse în partea

¹³ Gustav Gündisch, Theobald Streitfeld, *Der Umbau der Mühlbach Marienkirche im 15. Jahrhundert und seine geschichtlichen Voraussetzungen*, în *Studien zur siebenbürgischen Kunstgeschichte*, Böhlau Verlag, Köln – Wien, 13, 1976, p. 74.

¹⁴ *Ibidem*, p. 75.

¹⁵ Grigore Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, 1982, p. 276.

de est a parterului, se pare că au fost ridicate în timpul aceleiași faze de reconstrucție a clădirii, deoarece prezintă multe asemănări în ceea ce privește concepția și execuția lor.

Acest tip de boltă, caracteristic Renașterii din Transilvania, a apărut în al doilea sfert al secolului al XVI-lea¹⁶. El diferă ca principiu de tipul de boltă caracteristic goticului sau Renașterii italiene, prin faptul că deschiderea bolților este mai redusă decât distanța dintre zidurile portante. Diferența ajunge până la 50 cm și este rezolvată, din punct de vedere structural, prin folosirea consolelor puternice de piatră, ca suport de sprijin al picioarelor bolții.

Consolele, dintre care unele mai păstrează profilul teșit spre interior, cu care au fost tratate muchiile (fig. 14), sunt montate în zidurile masive, la înălțimi relativ mici. În interiorul camerelor de locuit și în magazii, consolele au devenit incomode, mai ales după apariția unor piese de mobilier ca dulapurile, trecându-se la îndepărtarea lor¹⁷. Așa s-a întâmplat, probabil, și în interiorul camerei situată în colțul de nord-est al parterului clădirii, unde picioarele bolții se nasc direct din zidurile portante.

O altă etapă în construcția Casei Zápolya este cea care a condus la realizarea planului actual al clădirii, când construcția a fost amplificată spre sud. Corpului de vest, la nivelul parterului, i s-a adosat o nouă încăpere, astfel încât, vechea fațadă a clădirii a ajuns să fie inclusă în interiorul acesteia. În partea de est, vechea fațadă sudică a fost demolată și s-a amplificat spre sud camera de la stradă (fig. 15). O rezolvare similară s-a adoptat și la nivelul etajului (fig. 16). Fațada rezultată în urma acestei refaceri respectă un nou aliniament stradal, care s-a constituit în această perioadă.

Nu putem preciza momentul exact în care a avut loc această refacere, însă în acest sens se pot face o serie de observații:

- zidurile din cărămidă au grosimi mai mici și o execuție mai îngrijită;
- bolta semicilindrică, ușor turtită, cu penetrații, cu care este acoperită încăperea rezultată în urma amplificării planului, este realizată după o concepție diferită de cele din partea veche a clădirii, este amplasată la o înălțime mai mare, iar deschiderea ei este egală cu distanța dintre zidurile portante;
- în interiorul gangului, pe porțiunea de zid din vest, dintre vechiul portal și actualul acces carosabil, s-au păstrat trei semne de pietrari pe care sunt inscripționați anii 1584 și 1617 și inițialele G. B. (fig. 17).

Aceste observații și, în mod special, cea din urmă ne pot determina să credem că refacerea ar fi avut loc la sfârșitul secolului al XVI-lea sau în primele decenii ale secolului al XVII-lea. Tot acum a fost executată, probabil, și loggia clădirii (fig. 18). Ea ocupa partea de nord a etajului și cuprindea și actuala cameră situată în colțul de nord-est și pe cea din spatele scării de acces. Cele șapte goluri dreptunghiulare, încheiate semicircular în partea superioară au fost deschise într-un zid de cărămidă, a cărui execuție amintește de cel al prelungirii spre sud al clădirii. Loggia a fost identificată și pusă în evidență la restaurarea din 1962 – 1964¹⁸.

Camerele etajului, în prezent în număr de zece – cu tot cu loggia –, sunt relativ înalte și au dimensiuni diferite, alternând încăperile spațioase cu cele mai mici. Pereții sunt străpunși de ferestre dreptunghiulare, cu dimensiuni medii, fără ancadrame de piatră, executate probabil în secolele XVIII-XIX.

CĂLIN ANGHEL

CONSIDERATIONS REGARDING THE ARCHITECTURE OF THE ZÁPOLYA HOUSE FROM SEBEȘ

SUMMARY

The Zápolya House is one of the most important medieval civilian buildings from Sebeș, which has resisted up to the present. Built in the 15th century, along time, it served as accommodation for the representatives of the power as they were passing through Sebeș. According to tradition this is the place where Ioan Zápolya died in 1540. Occasionally the sessions of the Diet took place here and it was the headquarters of

¹⁶ Gheorghe Sebestyén, *O pagină din istoria arhitecturii României. Renașterea*, București, 1987, p. 165.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ AMMIRS, *Dosar corespondență 1961*, nr. inv. 2620, f. 457.

the Transylvanian administrative organization in the years 1732, 1736 and 1790. At present the building hosts "Ioan Raica" Museum from Sebeș. Architectural elements characterizing the Gothic and Renaissance styles bring their contribution to the present aspect of the building. One can distinguish many stages in building the place, corresponding to the 15th, 16th, 17th centuries, as well as minor changes which occurred during the following centuries.

Fig. 1. Plan al Sebeșului din anul 1769 – detaliu (Sursa: Michael Fleischer, *Ein bisher unbekannter Stadtplan von Mühlbach vom Jahre 1769*, în *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, IV, 2, Köln – Wien, 1983). Săgeata indică amplasamentul Casei Zápolya.

Fig. 2. Casa Zápolya – fațada sudică - după restaurarea din 1962 – 1964. (Sursa: Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș <<MMIRS>>, *Fototeca*, nr. inv. 684)

Fig. 3. Secțiunea Ia din „închisoare”; 1962
(Sursa: MMIRS, *Fototeca*, nr. inv. 579)

Fig. 4. Casetă deschisă la baza ancadramentului de ușă – demisol; 1962.
(Sursa: MMIRS, *Fototeca*, nr. inv. 590)

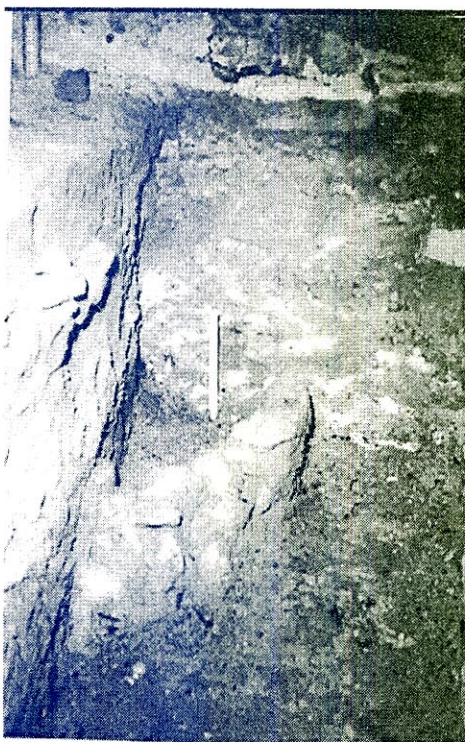

Fig. 5. Vatra descoperită în secțiunea Ia;
1962 (Sursa: MMIRS, *Fototeca*, nr. inv. 576)

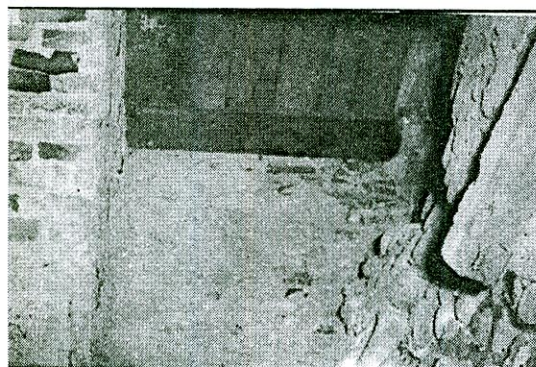

Fig. 6. Cale de acces din demisol la mezanin; 1962
(Sursa: MMIRS, *Fototeca*, nr. inv. 589)

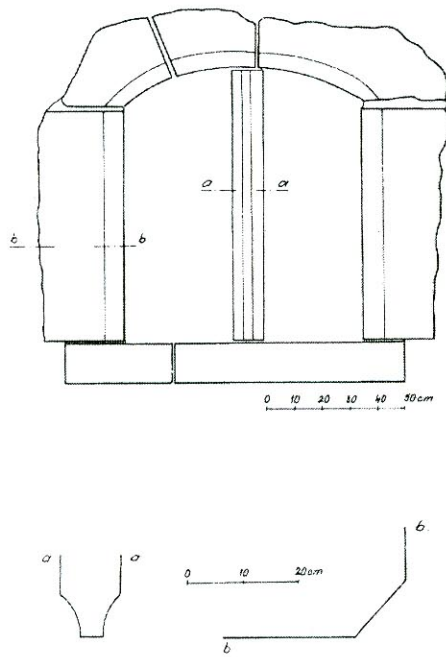

Fig. 7. Ancadrament de fereastră

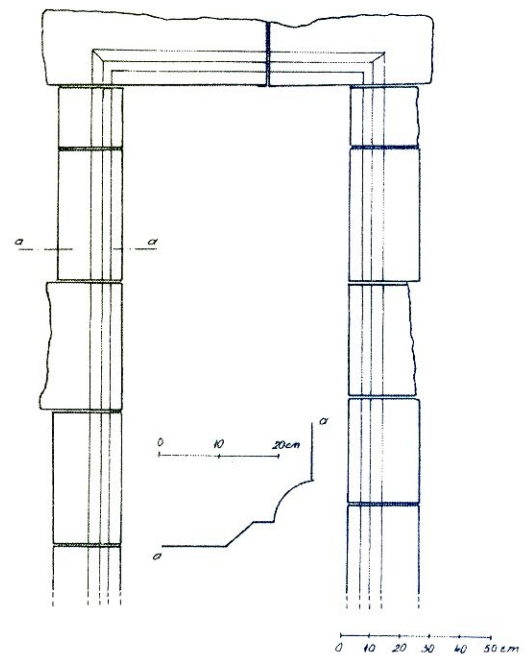

Fig. 8. Ancadrament de ușă

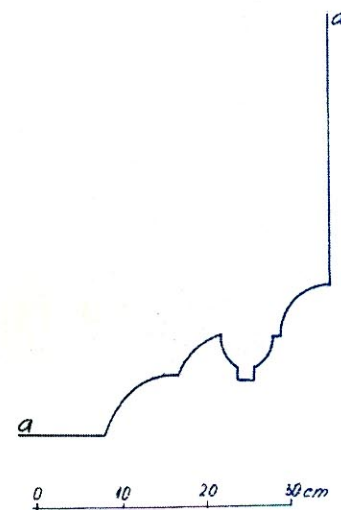

Fig. 9. Portalul vechiului acces carosabil și profilul arhivoltei

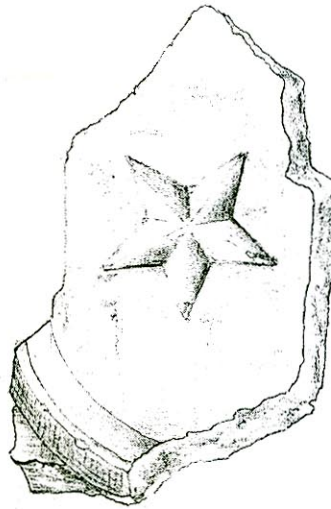

Fig. 10. Blazon montat pe cheia de arc a portalului (Sursa: MMIRS, *Correspondența oficială pe anul 1961*, nr. inv. 2619, f. 349)

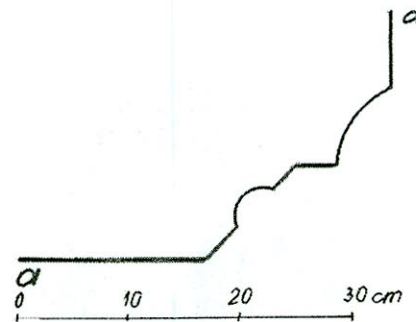

Fig. 11. Ancadrament de fereastră - mezanin - și profilul montanților

Fig. 12. Boltă semicilindrică cu penetrații, pe console – demisol (Sursa: MMIRS, *Fototeca*, nr. inv. 578)

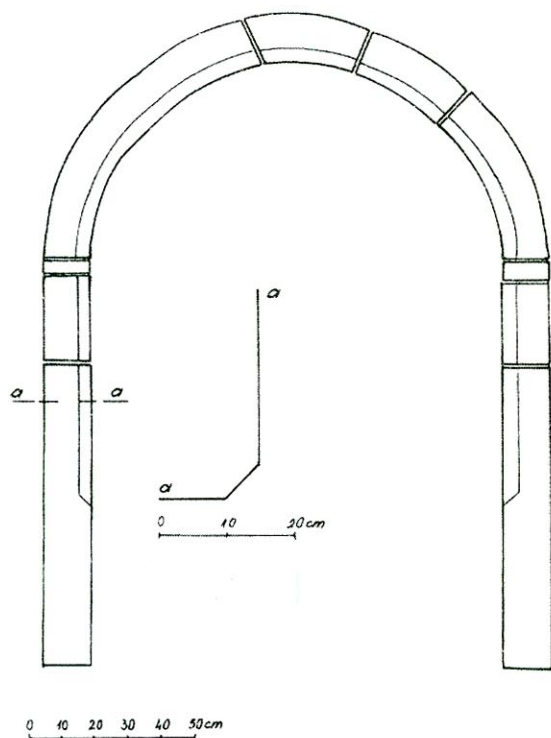

Fig. 13. Ancadrament de ușă – demisol

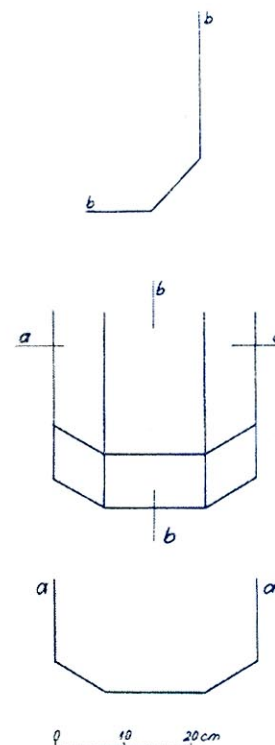

Fig. 14. Consolă din gang

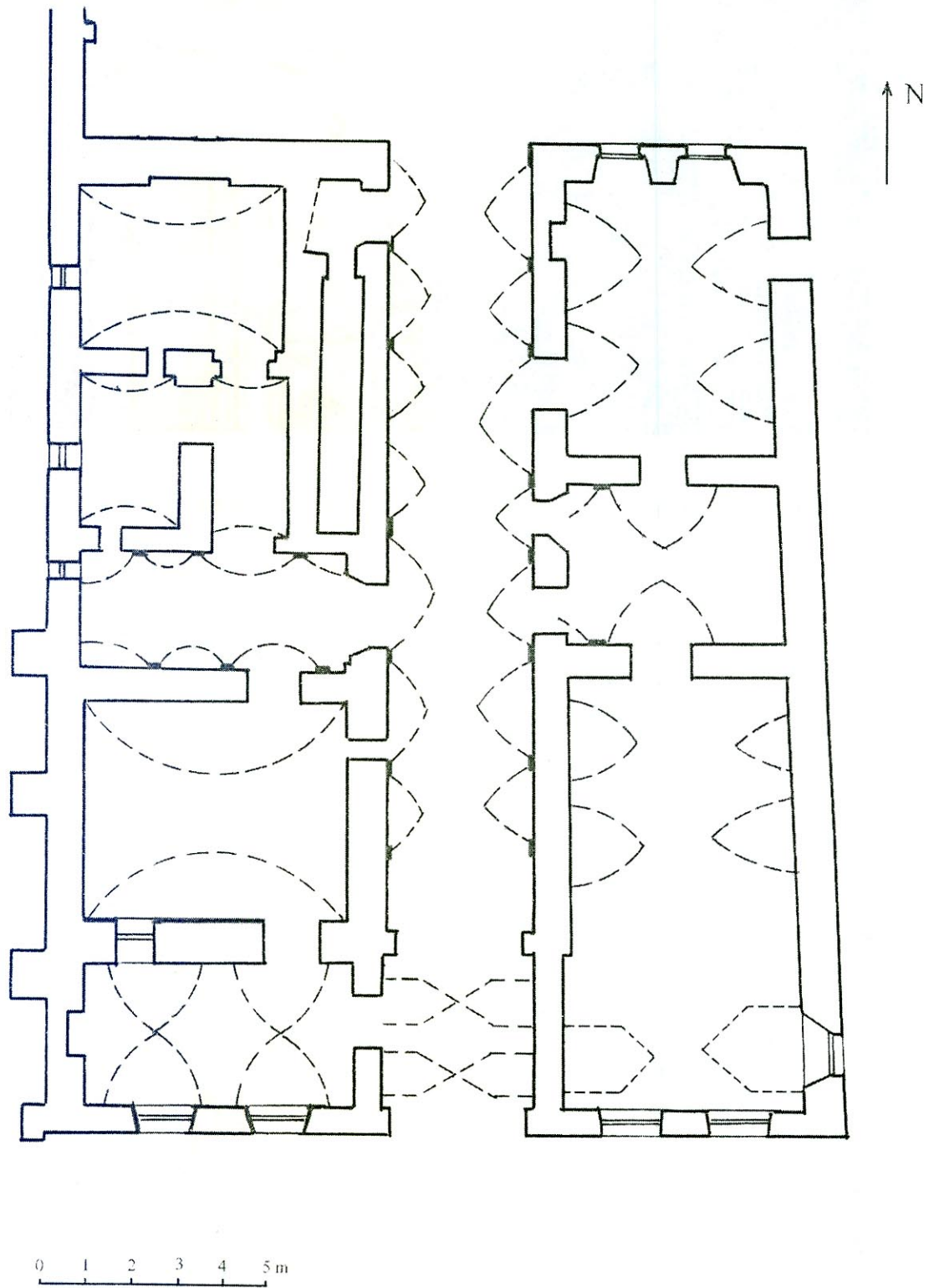

Fig. 15. Plan parter

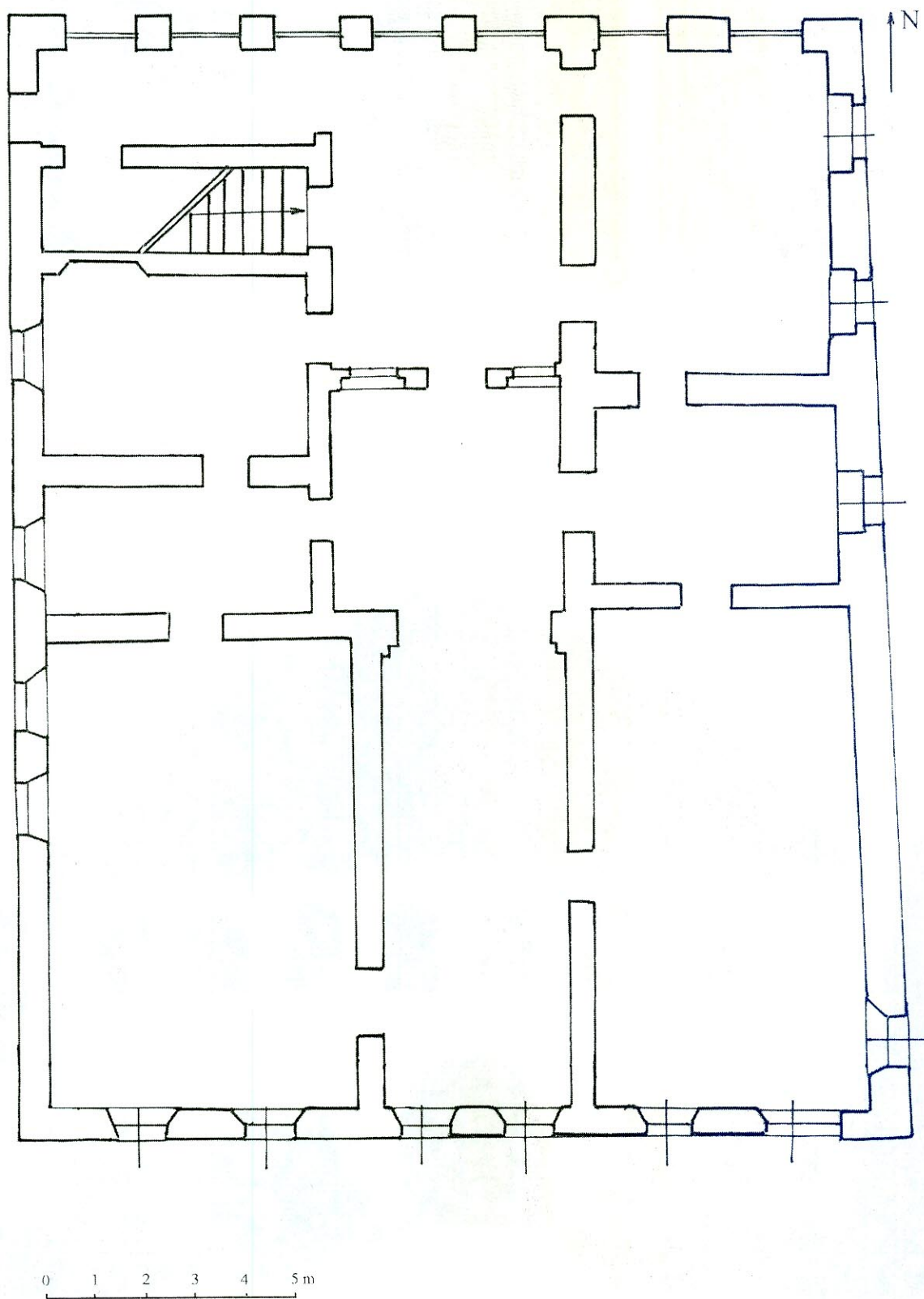

Fig. 16. Plan etaj

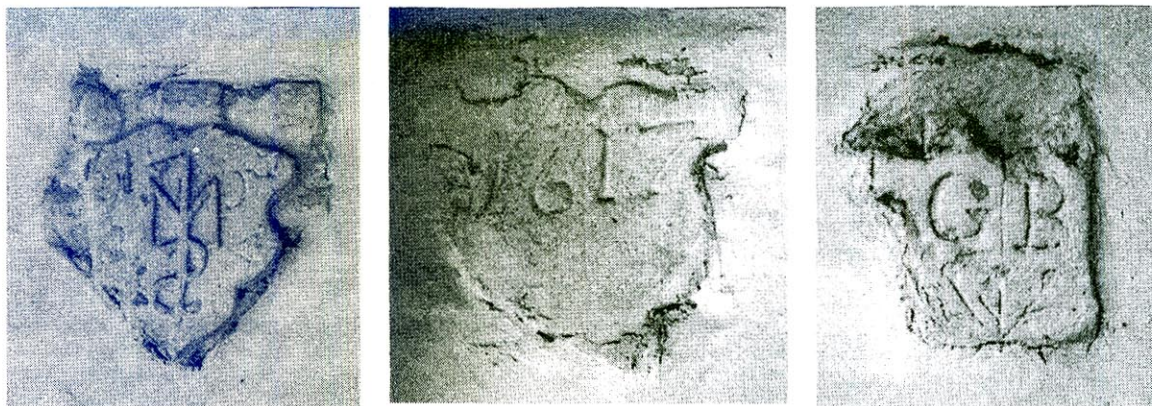

Fig. 17. Semne de pietrari

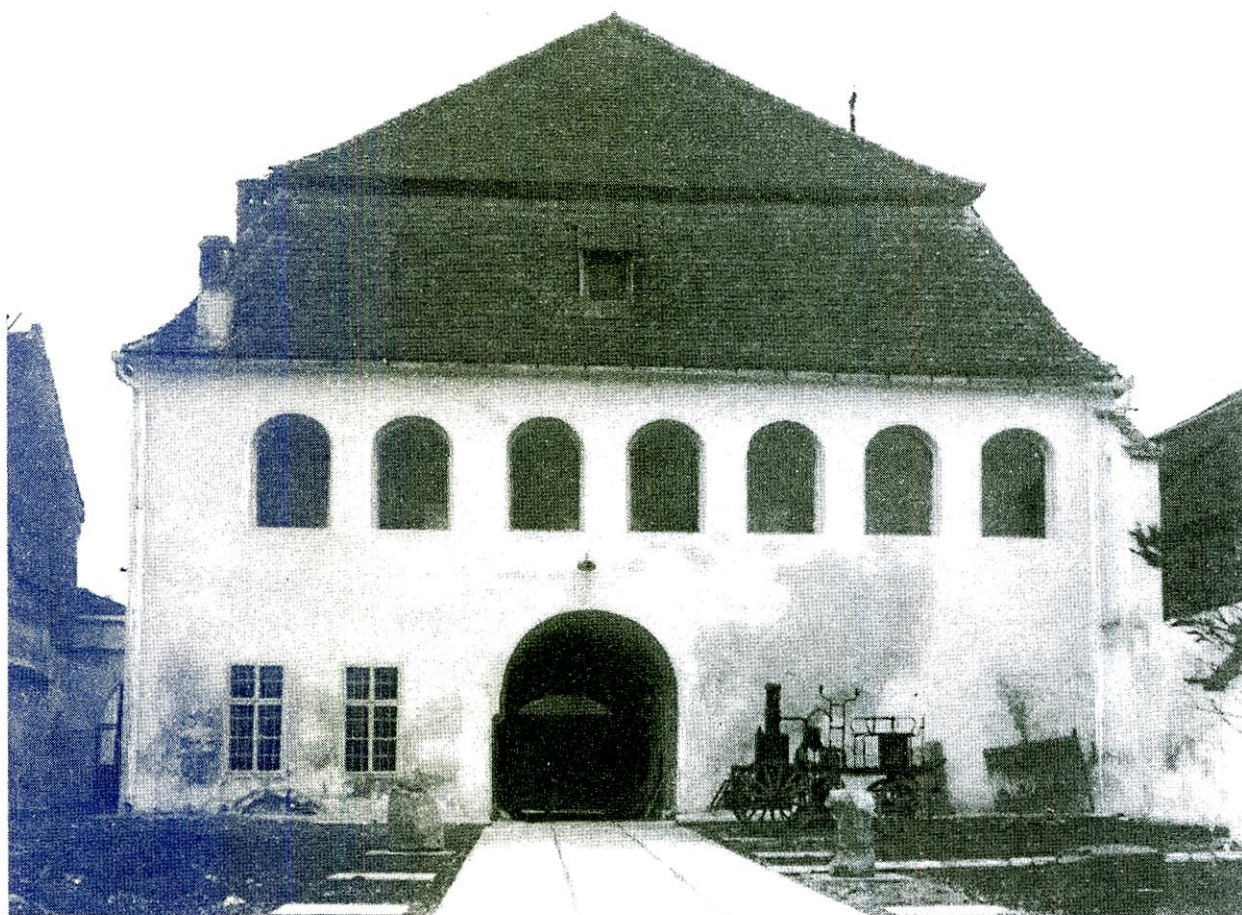

Fig. 18. Casa Zápolya - fațada de nord, cu loggia – după restaurarea din 1962 -1964 (Sursa: MMIRS, Fototeca, nr. inv. 683).